

IZOLAREA POLITICĂ A ROMÂNIEI ȘI PROBLEMA BASARABIEI

Ionel Sîrbu

SUMMARY. *In the geopolitical context from the summer of 1940, Romania entered the "transaction" between the two dictatorial regimes from Europe-Nazism and communism. As a consequence of the Privy Councils, the political circles of Romania took the decision of accepting the Soviet's demands. The decision factors from Bucharest were aware of the fact that the Romanian army could not resist the Red Army and decided to keep the idea of state, even with the serious territorial losses from the summer of 1940. From an historical point of view it is hard to assume that Romania obtained political benefits due to the decision the authorities made. On a short term, the decisions made in June, August and on the seventh of September caused a feeling of discontent among the Romanian people, who would have preferred fighting to defend the country's borders. The army's state of mind was seriously affected, the decision made by the authorities from Bucharest being regarded with suspicion.*

Deviously, these decisions –mainly the one from June 1940- led to the amplification of the anti-Semitic tendency, with serious consequences for the governmental activity from the autumn of 1940 and the winter of 1940-1941 and for the attitude of the Romanian army, who reached Basarabia in June 1941. The blamable action of a few groups of Jews was pinned on the entire Jewish minority from Basarabia, accused of betraying Romania and of treating with the Soviets.

The decision of the government from Bucharest –from June 1940- was the first step on the way of the repeated yieldings from the summer and winter of 1940. This attitude led the Romanian state to chaos at the beginning of September 1940. The peril of state disintegration was greater than we would like to believe, the interests of Germany in Romania being a highly important element in maintaining the borders established after the 30th of August 1940.

Starting with the 28 of June 1940, according to the norms of the International Public Law, Romania was at war with the Soviet Union, state which attacked and occupied Moldavia, known through the peace treaties as belonging to Romania. From this perspective what happened at the 22 of June 1941 is not an aggression of the Romania state, but a liberation war. When history and international law are extremely clear about this subject, the action of the Romanian army till Nistru fulfils all the standards of a liberation war. The same norms of the International Public Law grant the statue of national liberation war not only when a state is totally occupied, but also when a part of its territory is under foreign occupation.

Taking into consideration these historical and juridical arguments, Romania went into the Second World War as an aggressor state ,as it was considered through the Paris Treaty, signed on the 10th of February 1947, when the first Romanian soldier crossed the Nistru, after the battle of the 33 days , for the liberation of Basarabia and Northern Bucovina.

The political game and the interests of the new powers led to war and to the sacrifice of the small states from Eastern Europe. From this scenery Romania did not make an exception. From this moment on the ascent to power of someone faithful to Germany was a matter of time and it did not depend only on the political factors from the inside. Romania was in the phase of object of international relations, the rules of the game being established outside the national borders. Not the orientation to the Reich, but the desire to avoid the political and economical subordination to the Soviet Union will form the basis of the Romanian policy from the autumn of 1940.

În deceniul patru al secolului trecut situația României, pe plan internațional, s-a degradat continuu, mai ales începând cu anul 1938. În decembrie 1938 Grigore Gafencu, ministru de externe al României, făcea următoarele aprecieri: „Münchenul pusese capăt mitului securității colective, alianțele regionale erau profund zguduite – una dintre ele,

Mica Înțelegere, era virtual lichidată –, Rusia încerca să se degajeze de politica sa de colaborare geneveză.

Franța, neliniștită, se întorcea spre imperiul său pentru a evita decepțiile sale din Europa, iar Anglia tocmai descoperea pericolul hitlerist (...). În ceea ce privește Germania, ea pregătea expansiunea în Est și tocmai plasase România pe lista neagră a inamicilor celui de-al Treilea Reich, a căror soartă trebuia rapid reglementată¹.

Politica de conciliere promovată de democrațiile occidentale, Anglia și Franța, era în plină desfășurare cu consecințe dintre cele mai grave pentru securitatea întregului continent. În opinia unui eminent istoric, unul dintre marii specialiști ai originilor războiului, Hitler „nu numai că nu dorea război, dar un război general era ultimul lucru la care aspira. El dorea fructele unei victorii totale, dar fără război total – iar mulțumită stupidității altora, aproape le-a obținut. Celelalte Puteri au crezut că trebuie să facă față unei alegeri între războiul total și capitulare. La început au ales capitularea, iar apoi au ales războiul total, spre distrugerea totală a lui Hitler²”.

Același istoric justifică acțiunea „conciliatorilor” întrucât ei „s-au temut că înfrângerea Germaniei ar fi fost urmată de o dominație rusească asupra unei mari părți a Europei. Experiența ulterioară arată că ei aveau și aici dreptate. Numai cei care doreau ca Rusia sovietică să ia locul Germaniei sunt îndreptățiți să-i condamne pe „conciliatori...”³.

În anul 1938 Germania devenise indiscutabil un partener de dialog pentru țările care reprezentau sistemul de la Versailles. În Europa anului 1938 două sisteme politice totalitare, situate la extremele eșichierului politic, cu extrem de multe puncte comune, complicau situația geopolitică de la nivelul continentului. De noua realitate trebuia să țină cont orice țară europeană dacă nu dorea să fie următoarea etapă a unui experiment politic atât de nociv. Germania, mai ales, și Uniunea Sovietică, la nivel potențial, deveniseră actori politici ce trebuiau luați în calcul în perspectiva războiului ce avea să vină.

Între politica internă promovată de Hitler, ca stăpân al Germaniei și cea externă, până în 1939, există diferențieri majore. „Politica externă (...) își propunea să facă din Germania puterea dominantă în Europa și, poate, mai târziu, în lume. Și alte puteri au urmărit țeluri similare, și o fac și acum. Și alte puteri au tratat țările mici ca sateliți ai lor. Și alte puteri au căutat să-și apere interesele vitale prin forța armelor. În afacerile internaționale nu era nimic rău în privința lui Hitler, cu excepția faptului că era german⁴”.

Din această perspectivă Conferința de la München poate fi privită ca o tentativă anglo-franceză de adaptare la realitățile politice ale continentului. Declarația lui Beneș, din 10 decembrie 1942, de la Radio Londra, aduce elemente noi asupra situației în care s-a aflat țara sa în dificilele momente din toamna anului 1938: „În sfârșit și Roosevelt personal – acest lucru se știe mai puțin – mi-a trimis o telegramă și mi-a spus că trebuie să cedez de nu doresc să fiu considerat agresor și distrugător al păcii. Și nu numai el, ci și președinții tuturor statelor sud-americane mi-au trimis telegrame identice. Este clar că în spatele lor se găsea Roosevelt. Să lupt singur ar fi fost mai mult decât o sinucidere. Aceasta ar fi fost o nebunie. Am cedat, urmările le știți⁵”.

Chiar dacă până la München, în toamna anului 1938, „conciliatorii” puteau fi înțeleși, după această dată se poate spune, fără prea multă reținere, că politica Münchenului a fost dezastruoasă în consecințele sale⁶. Pe de altă parte, pentru diplomația sovietică ceea ce s-a întâmplat în septembrie 1938 a constituit un serios semnal de alarmă asupra izolării totale în care se afla, iar ieșirea din această izolare reprezenta pentru Uniunea Sovietică un interes vital. Într-o convorbire avută cu Robert Coulondre, ambasadorul Franței la Moscova, W.P. Potemkin, locțiitorul comisarului poporului

pentru afacerile externe, declara: „Sărmane prietene, ce-ați făcut? Pentru noi nu văd nici o ieșire decât a patra împărțire a Poloniei”⁷.

Toamna anului 1938 a reprezentat, în opinia noastră, un moment extrem de interesant în relațiile internaționale de la nivelul continentului. Hitler și-a dat seama, după remilitarizarea Rhenaniei și ocuparea Austriei, că anglo-francezii sunt dispuși să cedeze, în speranța evitării războiului sau pentru a se pregăti mai bine pentru el. În consecință el și-a intensificat revendicările convins fiind că partenerii de la München vor accepta noile sale solicitări. N-a înțeles că, pentru prima dată, în primăvara anului 1939 avea să ocupe teritorii în care nu se găseau și etnici germani și că anglo-francezii vor pune capăt politicii de „appeasement” și vor trece la o adaptare la noile realități, acceptând confruntarea. Conform teoriei lui A.J.P. Taylor vor înlocui politica de capitulare cu politica războiului total. Tocmai în momentul în care toate, sau aproape toate, prevederile tratatului de la Versailles fuseseră înlăturate și se realizase – conform opiniei dominante în Germania – descătușarea Reichului, Hitler a forțat nota și a cerut mai mult decât putea obține prin negocieri. În primăvara anului 1939 Germania domina, politic, economic și militar continentul și era în situația de a-și impune un adevărat protectorat politic și economic asupra statelor Central și Est-Europene.

Hitler avea toate atuurile pentru a-și întări puterea, personală și a Germaniei, și tocmai în acest moment a realizat o „mutare” greșită, cu consecințe nefaste pentru Germania. Ca adept al sistemului totalitar el n-a înțeles valorile democrațiilor occidentale, fiind atent doar la neajunsurile unui astfel de sistem politic. În primăvara anului 1939, după ocuparea Pragăi și după „memoriul” Tilea, Hitler și-a pierdut orice formă de încredere la Londra și la Paris. Pentru a merge cu nebunia până la capăt, convins că occidentalii nu vor accepta confruntarea, avea nevoie de acordul lui Stalin pentru a declanșa războiul. Când și-a dat seama că a mers prea departe, a fost obligat – în 48 de ore – să se înțeleagă cu liderul sovietic. A trebuit să facă unele concesii de substanță pentru a obține neutralitatea sovieticilor. Ocuparea Pragăi și „satelizarea” Slovaciei l-a dus pe drumul spre Stalin și a permis Uniunii Sovietice să „arbitreze” declanșarea războiului.

A fost răspunsul – după aproape un an – Moscovei la „acordurile” de la München. Pentru unii istorici Münchenul a fost posibil pentru că s-a produs un concert european cu predominarea dictatorilor⁸, iar alții sunt de părere că cele patru puteri doreau o colaborare pentru a izola Rusia și pentru a o distruge⁹.

În august 1939 Stalin a acceptat propunerile lui Hitler și s-a semnat ceea ce istoriografia numește pactul Ribbentrop-Molotov. După München Germania reușise să obțină prin negocieri poziția din Europa la care era îndreptățită de resursele sale. Francezii au avut cel mai mult de pierdut: „Ei nu ridicaseră un deget pentru a reafirma sistemul de la Versailles după ocuparea Ruhr-urului în 1923 (...). Și-au menținut alianțele din Europa răsăriteană doar din credința că vor constitui o sursă de ajutor, dacă vor fi atacați vreodată de Germania. Și-au abandonat aliata, Cehoslovacia, în momentul în care aceasta urma să le sporească riscul, nu securitatea. Francezii au recunoscut că își pierduseră preponderența în Estul Europei și știau că nu va mai putea fi recucerită”¹⁰.

În ceea ce-i privește pe britanici ceea ce reprezentase conciliatorismul se transformase într-o adevărată capitulare. Această atitudine a anglo-francezilor i-a întărit convingerea lui Hitler că: „Opozanții noștri sunt niște biete creaturi (mici viermi). I-am văzut la München”¹¹. România se afla într-o situație extrem de dificilă prin pierderea unui aliat de nădejde, Cehoslovacia, înconjurată de țări care-i contestau frontierele, departe de o Franță care-și abandonase aliații mai mici, de o Anglie preocupată de problemele

insulare și ale Comenwelth-ului și nu de soarta statelor antirevizioniste din Răsăritul Europei. România a avut o atitudine pe deplin loială față de un stat aliat. La 18 octombrie 1938, ministrul de Externe al Poloniei, colonelul Ioseph Beck, în cadrul unei discuții avute cu Petrescu-Comnen și Carol al II-lea la Galați, a propus ca România să participe la împărțirea Cehoslovaciei, preluând localitățile de graniță în care existau un număr mare de români. Regele a respins această propunere, arătând că România n-a profitat și nu va profita niciodată de clipele de restriște prin care trece un prieten¹².

Conferința de la München nu trebuie văzută și interpretată raportat strict la anul 1938: ea are rădăcinile fixate cu mulți ani înainte, ultimele sale consecințe se derulează în primăvara anului 1939, întrucât poziția anglo-franceză în problema cehoslovacă va continua să fie aceeași și după München și până la ocuparea Pragăi.

Fără sprijinul democrațiilor occidentale și cu alianțele politice și militare zdruncinate, rezistența României era din ce în ce mai greu de menținut. Ocuparea Cehoslovaciei a însemnat apropierea amenințătoare a celui de-al III-lea Reich de granițele României. Pentru România, Münchenul și toate evenimentele derulate în primăvara anului 1939, au accentuat acțiunile revanșarde ale vecinilor din Est, Vest și Sud. Münchenul a determinat Uniunea Sovietică să se apropie de Germania și, în acest fel, să se accelereze posibilitatea declanșării ostilităților.

La 13 aprilie 1939, primul ministru britanic Neville Chamberlain și ministrul de externe, Lordul Halifax, au declarat în Camera Comunelor și, respectiv, Camera Lorzilor că „în cazul întreprinderii oricărei acțiuni care amenință în mod clar independența Greciei și a României și contra căreia guvernul grec sau guvernul român vor socoti vital să reziste cu forțele naționale, guvernul Majestății Sale se va considera, el însuși, obligat să ofere guvernelor român și grec, după cum va fi cazul, tot ajutorul ce îi stă în putere”¹³. Cabinetul francez făcea și el, în același timp, o declarație asemănătoare.

Garanția anglo-franceză era însă unilaterală, ea având în vedere numai eventualitatea unei agresiuni germane împotriva României și nu o altă agresiune. În alianța cu Franța și Anglia, România a văzut principalul suport în eventualitatea unei agresiuni germane. Totuși, între politica externă a României și aceea a democrațiilor occidentale au existat, mai mult sau mai puțin, puncte de vedere asemănătoare, determinate de situația ei specifică, de interesele cercurilor conducătoare de la București, de poziția diplomatică a statelor totalitare, Germania și Uniunea Sovietică îndeosebi.

Uniunea Sovietică a știut să valorifice noul context geopolitic din primăvara anului 1939 și, în august același an, ducea, paralel, două negocieri: una oficială, prin intermediul lui K. Vorosilov, cu franco-britanicii și alta secretă, prin intermediul lui V. Molotov, cu Germania. La 19 august 1939 Stalin a optat pentru acordul cu Germania și a fixat pentru 23 august vizita la Moscova a lui Joachim von Ribbentrop. Londra vedea situația în culori sumbre și afirma că încheierea unei colaborări germano-sovietice va fi „plină de cele mai grave consecințe pentru soarta Europei”¹⁴. Ambasadorul Tătărescu, de la Paris, prevedea „obstacole noi”¹⁵ în calea apărării teritoriale a României.

Evoluția relațiilor germano-sovietice, de la începutul lunii august 1939, proba intențiile celor două mari puteri. Ribbentrop îi cerea lui Schulenburg, ambasadorul Germaniei la Moscova, să-l viziteze pe Molotov și să-i comunice că „interesele U.R.S.S.-ului în Polonia și statele baltice vor fi respectate”; întâlnirea a avut loc la 4 august. Schulenburg, într-un raport din 7 august, remarca contrastul nenatural al lui Molotov, în relațiile cu Franța și Anglia și, amabilitatea sa față de diplomații germani¹⁶.

Pactul Ribbentrop-Molotov conținea două părți esențiale. Mai întâi, un tratat de neagresiune care a fost făcut public pe 24 august, încheiat pe 10 ani și un protocol secret

prin care cele două părți semnatare își împărțeau sferele de influență în Europa de Est. Consilierul Gauss, redactorul german al pactului din 23 august, aprecia că „valoarea acordurilor depindea finalmente, de atacarea, de către noi, a Poloniei”¹⁷.

În Europa nimeni nu s-a înșelat asupra semnificației tratatului de la Moscova. Situația României s-a agravat, procesul izolării sale pe plan extern intrând în faza sa finală, decisivă. Primul ministru, Armand Călinescu, sesizând pericolele ce se profilau, consemna în Jurnalul său că „situația este foarte gravă”¹⁸. Hitler, la rândul său, îi împărtășea, la 25 august, lui Mussolini convingerea sa că acum „România nu se mai afla în postura de a lua parte la vreun conflict împotriva Axei”¹⁹.

Carol al II-lea, Armand Călinescu și Grigore Gafencu s-au întâlnit de mai multe ori pentru a analiza repercusiunile pactului sovieto-german asupra României. Concluziile celor trei în legătură cu viitorul României erau pesimiste. De la București și A.Thierry își anunța Ministerul Afacerilor Străine că apropierea dintre Berlin și Moscova „punea la dispoziția Germaniei un nou mijloc de presiune asupra României”²⁰. Gafencu a promis că țara sa nu va face nici un gest care să o separe de aliații săi, ea considerându-se „legată prin alianțe și angajamente pe care intenționează să le onoreze”²¹.

Protocolul secret care delimita sferele de influență între cele două mari puteri a zdruncinat poziția României lăsând-o, ca de atâtea ori în cursul istoriei sale, la dispoziția celor două puteri vecine. Prin articolul trei al Protocolului secret adițional, Berlinul recunoștea interesul Moscovei pentru Basarabia²². Germania și Uniunea Sovietică se pronunțau pentru revizuirea statu quo-ului de la Paris. Semnarea pactului a nemulțumit profund aliații Germaniei, Japonia și Italia. Ambasadorul Japoniei a protestat „în termeni vehemenți”²³, cercurile oficiale nipone calificând actul Germaniei drept o trădare. Italia a manifestat și ea „nemulțumiri adânci” față de încheierea pactului Ribbentrop-Molotov²⁴.

În septembrie 1939 România și-a proclamat neutralitatea, această opțiune diplomatică fiind determinată de următorii factori: 1 – conciliatorismul anglo-francez față de puterile revizioniste; 2 – deteriorarea situației politice generale prin încheierea pactului sovieto-german; 3 – lipsa de eficiență a sistemului de alianțe al României; 4 – politica revizionistă a statelor vecine; 5 – eventualitatea, deloc improbabilă, a unui atac combinat germano-bulgaro-ungar; 6 – modelul celorlalte state din Europa față de conflictul germano-polon care era, la 1 septembrie 1939, totuși local.

Analiza documentelor diplomatice ale vremii confirmă concluzia că la originea neutralității românești s-a aflat politica de conciliere față de tendințele imperialiste ale Germaniei, dusă de guvernele englez și francez. Nu întâmplător ideea neutralității României într-un eventual conflict apare la cercurile conducătoare românești în perioada Munchenului..

Odată cu izbucnirea celei de a doua conflagrații mondiale, mijloacele folosite în politica externă a României au suferit modificări semnificative. Cercurile conducătoare de la București au căutat să evite antrenarea statului în război și să păstreze independența și integritatea teritorială a României. Consiliul de Coroană, convocat la 6 septembrie 1939, a dezbătut problema orientării politicii externe a țării în noile împrejurări. Cu acest prilej, Grigore Gafencu a prezentat un raport în care, printre altele, spunea că: „Politica de până acum ne cere să urmăm, de acum înainte, regulile de neintervenție și de neutralitate, întrucât conflictul nu atinge interesele, independența și integritatea noastră, rămânând firește, să respectăm, în același fel, angajamentele și legăturile existente”²⁵.

Participanții la Consiliu au hotărât, în unanimitate „observarea strictă a regulilor neutralității stabilite prin convențiunile internaționale față de beligeranții din actualul conflict”²⁶. Deși unii oameni politici au insistat pentru o neutralitate absolută, cei mai

mulți au optat pentru o abținere de la ostilități cu gândul că, la momentul potrivit, România va fi oricum implicată în conflict în tabăra aliată și contra statelor fasciste.

Cât privește declarațiile din Consiliu conform cărora „ultimul ban să fie păstrat pentru oștire“ și că armata trebuie „să fie o rezervă strategică“, pot fi considerate glume proaste din partea unor oameni care au răspuns, pe rând și în diferite etape, de dotarea și echiparea armatei române. În acest domeniu, regele Carol al II-lea nu era străin, au avut loc evaziuni fiscale de miliarde de lei care, mai devreme sau mai târziu, au dus la o extrem de slabă dotare a armatei. Declarațiile lor, cel mult, pot fi acceptate doar prin dorința de a se justifica în fața posterității, știut fiind faptul că astfel de întâlniri sunt consemnate și arhivate. De altfel, în acele vremuri dificile pentru România, afacerile pe spatele armatei nu au încetat nici un moment demonstrând, dacă mai era nevoie, moralitatea catastrofală și demagogia multor „stâlpi ai societății“ din perioada interbelică.

Discuțiile purtate la București de Armand Călinescu cu R. Hoare au evidențiat dorința premierului ca, „într-un anumit moment“, România să intervină în conflagrație, alături de Aliați, știind să aleagă „între libertate și despotism“²⁷. Este încă o dovadă a **neutralității diferențiate** pe care a adoptat-o România după 6 septembrie 1939.

În timp ce diplomația securității colective fusese înlocuită cu un directorat în patru (Anglia, Franța, Germania, Italia), statele Estului european se găseau în fața unor dificultăți sporite care puneau în discuție existența lor. Profesorul Ion Ciupercă susține că „pe când în Vest revizuirea tratatelor privește mai ales problema echilibrului între marile puteri, în Europa Centrală și de Sud-Est, atinge interese vitale, naționale. De fapt, concilierea în Vest se făcuse cu prețul speranței... pentru o compensare a Germaniei spre Răsărit“²⁸.

Grigore Gafencu, ministrul de externe, constata într-o telegramă trimisă Ambasadei de la Moscova: „Noul șef al politicii externe sovietice modificase politica U.R.S.S. față de Balcani. Înțelegerea Balcanică nu-i mai convenea. El o considera ca fiind prea slabă pentru a se putea opune unei înaintări germane. Orice încurajare din partea Rusiei s-ar întoarce împotriva ei și ar împiedica-o să se ocupe, împreună cu Germania, de problemele balcanice. Moscova, începând cu luna august 1939, nu mai manifestă nici un interes pentru Înțelegerea Balcanică (...). U.R.S.S. își manifesta din nou, pe un ton din ce în ce mai amenințător, pretențiile sale asupra Basarabiei“²⁹.

La sfârșitul lunii august 1939, sistemul de tratate încheiate după primul război mondial încetase să mai aibă orice fel de eficiență. De la începutul deceniului patru Societatea Națiunilor începuse să devină o „instituție de constatare“ fără o putere efectivă, iar principiul securității colective lăsase loc aranjamentelor de culise dintre marile puteri.

În septembrie 1939 România era – **de jure** – în situația puținelor țări față de care prevederile tratatelor de pace de după primul război mondial rămăseseră intacte, dar – **de facto** – intrase în „tranzacția“ dintre marile puteri în urma pactului Ribbentrop-Molotov, din 23 august 1939. În același timp, la 17 septembrie 1939 U.R.S.S. a intrat în război atacând Polonia, iar pe 29-30 septembrie avusese loc o nouă întrevedere între miniștrii de externe ai Germaniei și Uniunii Sovietice. Izolarea României era totală și acest fapt va avea urmări catastrofale în vara anului 1940.

În dreptul internațional neutralitatea reprezintă situația statelor care nu participă la război și continuă să întrețină relații pașnice cu toate statele, inclusiv cele beligerante. Termenul neutralitate poate apărea uneori circumstanțiat de adjectivele „convențională“, „temporară“, „provizorie“, „armată“ etc., adjective care exprimă mai degrabă un colorit istoric decât unul juridic. Neutralitatea adoptată de România nu trebuie confundată cu

neutralitatea permanentă (consimțită pe baza unui acord de către beligeranți, ca în cazul Elveției și Belgiei), ci ca o declarație unilaterală prin care se făcea cunoscut beligeranților hotărârea de a se abține, în mod deliberat, de a interveni în război, cu condiția respectării unor drepturi și datorii. Guvernul român era cu atât mai îngrijorat cu cât era în posesia unor informații deloc liniștitoare în privința Angliei. „Ministrul Angliei a spus unei personalități ungare de frunte că nu înțelege amărăciunea poporului ungar față de Anglia, deoarece guvernul britanic **nu a garantat integritatea teritorială a României ci numai independența ei** (subl. ns.). Personalitatea maghiară în chestiune a interpretat declarațiunea în sensul că guvernul englez s-a legat a ajuta România dacă este atacată dar n-ar fi luat nici un angajament pentru menținerea frontierelor actuale, în cazul unei conferințe³⁰.

Din alte surse, Ministerul de Externe primea aceleași semnale neliniștitoare din partea Angliei: „Însărcinatul cu Afaceri britanic mi-a remis azi o copie după memoriul maghiar referitor la minorități, înaintat la Londra. Guvernul britanic ne cere stăruitor o destindere cu Ungaria (...).

Ni se aduce, de asemenea la cunoștință faptul uimitor că la o scrisoare a guvernului maghiar prin care se formulează anumite revendicări teritoriale îndreptate împotriva noastră, Guvernul britanic ar fi răspuns că ia act cu toată atenția de aceste cereri și că se gândește să închidă ochii față de importantele revendicări teritoriale ale Ungariei, dar că este de părere că asemenea revendicări nu pot fi dezlegate pe cale pașnică și prietenească între statele vecine. În ce ne privește, am atras atenția guvernului britanic că românii nu înțeleg să discute problemele teritoriale decât cu armele³¹.

Urmărind menținerea **statu quo**-ului teritorial balcanic, România a venit cu o propunere interesantă, proiectul Gafencu, conceput ca o supraîntărire a Înțelegerii Balcanice, care viza precizarea unei atitudini comune a României, Iugoslaviei, Greciei și Turciei, urmată de o posibilă cooperare a Ungariei, Bulgariei și Italiei, ultimei recunoscându-i-se poziția de lider al grupării³². Acest plan al constituirii „blocului neutrilor“ va eșua ca urmare a dezinteresului și opoziției tuturor puterilor. Doar reuniunea extraordinară a reprezentanților Înțelegerii Balcanice, din 2-4 februarie 1940, a reușit să salveze ideea „blocului“, dar evoluția ulterioară a evenimentelor nu a confirmat aceste intenții. Uniunea Sovietică a primit de la început nefavorabil ideea creării unui bloc al neutrilor în Balcani și la Dunăre³³, Italia condiționând neutralitatea ei de neutralitatea blocului balcanic³⁴.

Acordul pe care majoritatea puterilor îl dăduseră blocului neutrilor avea în el germele eșecului, deoarece fiecare dintre marile puteri încerca să folosească viitoarea alianță în folosul intereselor proprii. Spre sfârșitul lui noiembrie 1939 eșecul era cert, iar România, ca unul dintre inițiatorii săi, și-a atras și mai mult resentimentele Germaniei.

În timp ce participa activ la tratativele pentru crearea „blocului neutrilor“, România a avut o atitudine extrem de cordială față de Polonia. Ospitalitatea și protecția oferită Guvernului acestei țări, zecilor de mii de refugiați polonezi, ofițerilor armatei poloneze, precum și faptul că a permis tranzitarea teritoriului țării pentru tezaurul Poloniei, au încărcat de onoare Guvernul României. Toate acestea au stârnit multă nervozitate la Berlin.

Prin sprijinul acordat Poloniei, România dobânda noi adversari în câteva capitale europene. În problema refugiaților polonezi, politica României a fost numai în parte sprijinită de Londra, care a salutat faptul că România a fost folosită drept adăpost de refugiați ce se deciseră să părăsească Polonia, însă a condamnat internarea unor personalități oficiale de frunte ale Varșoviei. Facem precizarea că internarea diplomaților

polonezi a fost extrem de blândă și, în același timp, ea făcea parte din regulile neutralității.

În opinia lui David B. Funderburk, „Carol al II-lea, Gafencu și Tilea, au reprezentat personalități de tip acrobatic, care au căutat să mențină echilibrul între marile puteri în speranța de a păstra cât mai mult timp posibil independența și neutralitatea țării lor. Ca urmare a pactului germano-sovietic, România s-a trezit însă prinsă între cei doi puternici vecini ai săi. Strategia britanică, concepută având în vedere doar amenințarea germană, trebuia revizuită după semnarea pactului germano-sovietic. Planurile Marii Britanii privind frontul de Est lăsau însă Uniunii Sovietice mână liberă în reglementarea unor chestiuni teritoriale³⁵”.

Între timp, războiul se desfășura cu rapiditate; nota guvernului sovietic din 17 septembrie 1939 aducea un element nou. Uniunea Sovietică intra în război ocupând partea de Răsărit a Poloniei. Unii reprezentanți diplomatici ai României au sesizat situația grea în care se afla Bucureștiul. „Pentru mine este clar, transmitea V.V. Tilea, că Sovietele urmăresc ocuparea cel puțin a Basarabiei, având asentimentul Germaniei și în ultimă rațiune, bolșevizarea întregii Europe. Politica U.R.S.S. a reluat prin Potemkin politica imperialistă grevată pe ideologia bolșevică³⁶”.

Semnalele alarmante ce soseau de la diplomații români erau transmise prin canalele M.A.E. către toate reprezentanțele diplomatice ale României. După pactul sovieto-german din 23 august 1939, România a observat cu foarte mare atenție eventualele mișcări ale U.R.S.S., încercând să depisteze dacă înțelegerea respectivă se făcuse și pe seama României. Informațiile transmise Bucureștiului trebuiau să dea de gândit și nici un om politic responsabil nu mai putea exclude **pericolul real** reprezentat de soviete; devenea **aproape cert** că înțelegerea sovieto-germană se făcuse și pe seama României.

În ceea ce privește securitatea frontierei Răsăritene, lucrurile începeau să se precipite și nu în sensul dorit de România. La 29 martie 1940 Molotov a ținut în Sovietul Suprem un discurs în care a afirmat că „există o chestiune litigioasă nerezolvată, aceea a Basarabiei³⁷”. Această afirmație confirma că nu numai gentleman's agreement-ul Litvinov-Titulescu, dar și obligațiile decurgând din pactul Briand-Kellogg, protocolul de la Moscova și din convențiile de definire a agresiunii nu constituiau, în opinia lui Molotov, ca având și sensul unui pact de neagresiune.

Întâlnindu-se cu Gafencu la 2 aprilie, R.Hoare a înțeles că, pentru România, Uniunea Sovietică „era în mod sigur, inamicul nr.1³⁸”. Sovietele au început să agite problema Basarabiei înainte ca frontul occidental să se fi rupt, sau ca România să fi trecut de partea Axei. De altfel, în viziunea lui Molotov, frontiera cu România trebuia să fie pe Prut și la Dunărea de Jos, așa cum o stabilise Congresul de la Berlin³⁹. Declarațiile și acțiunile Uniunii Sovietice și ale Germaniei erau făcute în acord perfect cu pactul din 1939. Chiar Hitler confirma, la 17 iulie 1940: „Nici Germania și nici Rusia n-au făcut până în această zi, nici un pas în afara zonelor lor de influență⁴⁰”.

Din primăvara anului 1939, odată cu schimbarea titularului la Ministerul de Externe sovietic, principiul securității colective a fost înlocuit cu partajul în doi. Revenind la discursul lui Molotov, acesta a marcat o nouă etapă în abordarea relațiilor cu România. Agresivitatea politicii externe sovietice devenea tot mai evidentă și, alături de politica Germaniei, încuraja tendințele centrifuge din interior și pretențiile teritoriale din exterior.

După discursul lui Molotov, s-a observat concentrarea a numeroase trupe sovietice la granița cu România, precum și intensificarea operațiunilor de fortificare și

îmbunătățire a comunicațiilor⁴¹. După invadarea Norvegiei și Danemarcei, Gafencu nu-și mai ascundea îngrijorarea față de situația internațională gravă a României. Fin observator al evoluției relațiilor internaționale și un analist de marcă, el mărturisea convingerea sa după care „conceptul de putere neutră a încetat să mai existe”⁴².

În ziua de 10 aprilie, Molotov reproșa lui Davidescu faptul că România căuta să provoace incidente la frontieră. Agresivitatea sovietică era sesizată și de atașatul militar român la Berlin, care opina că la granița țării se aflau atunci între 35 și 46 divizii sovietice⁴³. Gravitatea situației a determinat Ministerul de Externe să trimită o circulară oficiilor diplomatice din străinătate, la 22 mai 1940. Se menționa că „ținând seama de concentrările de trupe din Ungaria și de unele deplasări spre Sud ale armatelor sovietice, guvernul român a hotărât, drept măsură de pregătire și prevedere, să întărească efectivele unităților ce se află la hotare”⁴⁴.

La 28 mai 1940, primul ministru Gheorghe Tătărescu l-a convocat la Președinția Consiliului de Miniștri pe Fabricius și i-a adus la cunoștință că guvernul român dorea să lămurească „cadrul colaborării prietenești cu guvernul Reichului”⁴⁵. În dreptul internațional nonbeligeranța sau nebeligeranța, este situația unui stat ce nu ia parte directă la ostilități dar care susține, diplomatic, politic și chiar militar, una din părți. Facem precizarea că nu există norme unanim recunoscute ale nonbeligeranței.

Credința că Germania își va menține superioritatea militară și își va păstra dominația asupra țărilor din Centrul și Sud-Estul Europei, precum și pierderea oricărei speranțe într-o victorie rapidă a puterilor occidentale au determinat cercurile politice din capitala României să adopte această decizie. Se poate observa că fiecărei victorii germane i-a urmat o concesie de ordin economic sau politic din partea României.

Interesele politice ale puterilor occidentale, înțelegerea cu care au tratat revendicările Germaniei, au dus la intrarea statelor din Centrul și Sud-Estul Europei în orbita politică a Germaniei. Abandonate treptat de vechii aliați, aflate între două regimuri dictatoriale extrem de agresive, aceste state au fost nevoite să accepte „protecția” Germaniei și a U.R.S.S. Renunțarea la garanțiile anglo-franceze, din 13 aprilie 1939, precum și căderea Franței au accentuat gravitatea situației în care se găsea țara noastră.

La 22 de ani de la reîntregirea națională teritoriul României a înregistrat o primă pierdere teritorială, prin ocuparea Basarabiei, Bucovinei de Nord și a ținutului Herța, în urma notelor ultimative sovietice din 26 și 28 iunie 1940.

La prima notă ultimativă, ținând cont de contextul internațional și slăbiciunile interne, guvernul român a decis, în urma dezbaterilor din Consiliul de Coroană, să discute „amical și de comun acord toate propunerile guvernului sovietic”. Sovieticii au revenit cu o nouă notă ultimativă, în noaptea de 27 spre 28 iunie, prin care solicitau acceptarea condițiilor până a doua zi la ora 14. Guvernul român a răspuns că „se vede nevoit să primească condițiile de evacuare”. În această situație Basarabia (44.000 kmp cu 3.200.000 locuitori) și Bucovina de Nord (6.000 kmp cu 500.000 locuitori) au fost încorporate prin forță de Uniunea Sovietică. Armata română a fost nevoită să se retragă sub presiunea Armatei Roșii, care a depășit în permanență liniile de demarcație stabilite, și a numeroase grupuri de minoritari, care au atacat trupele române și au aclamat trupele de ocupație.

Într-o corespondență cu Marele Stat Major, din 1 iulie 1940, maiorul Dionisie Bădărău, șeful Centrului A, raporta: „Din cele de mai sus tragem concluzia că autoritățile militare sovietice au procedat intenționat la dezorganizarea unităților noastre într-un scop bine determinat și anume a le face inapte la rezistență pentru cazul când rușii ar intenționa să treacă peste linia fixată”⁴⁶.

La rândul său, generalul Mihai Racoviță, comandantul Diviziei 2 Cavalerie, într-o dare de seamă asupra evenimentelor dintre 27 iunie și 3 iulie 1940, constata că: „Pretutindeni ofițerii au fost terorizați, batjocoriți, înșelați în mod ordinar. Aceștia încrezători în ordinele primite și călcându-și pe inimi la ordinul de a ceda fără luptă și a se înțelege cu niște samavolnici și sălbatici, au făcut tot posibilul, dar tocmai această corectitudine a lor și înțelegerea superioară pe care au dovedit-o, a necesității de a evita conflictul, a permis umilirea lor”⁴⁷.

Generalul era nevoit să recunoască faptul că soldații basarabeni, marea lor majoritate, au avut un comportament care a decepționat: „Felul cum s-au comportat acești soldați produce o mare decepție comandamentului (...). Aceasta presupune că în anumite situații nu se poate conta pe totalitatea acestei populații, dar ne obișnuisem a socoti ostașii români basarabeni ca pe niște frați integrați cu adevărat intereselor românești și câștigați printr-o activitate de contrapropagandă ca elemente defavorabile comunismului. Realitatea a fost alta. Acești soldați au părăsit imediat rândurile la prima somație sovietică și în strigăte de „Ura“ au părăsit totul fugind și lăsând pe ofițeri cu 6 soldați răgățeni”⁴⁸.

Disfuncționalitățile inerente într-o astfel de situație au fost agravate și de comportamentul oscilant al unor ofițeri din armata română. În Ordinul circular nr.11.326⁴⁹ pentru ofițerii din unitățile Armatei a 4-a, generalul de corp de armată Nicolae Ciupercă, identifica următoarele cauze esențiale ale acestei prăbușiri:

- lipsa ofițerilor din mijlocul trupei;
- lipsa de spirit militar a ofițerilor;
- lipsa de inițiativă și energie a ofițerilor;
- lipsa de legătură sufletească între ofițeri și trupă.

Într-un Comunicat remis tuturor comandamentelor de mari unități, generalul Florea Țenescu, șeful Marelui Stat Major, identifica aceleași grave neajunsuri în comportamentul multor ofițeri români⁵⁰. „În acest scop – refacerea moralului armatei – comandamentele vor începe de îndată cercetări și vor propune neîntârziat pentru pedepse exemplare pe toți aceia care s-au dovedit incapabili de a comanda în fața inamicului (...). Pentru a se preveni repetarea unor asemenea fapte, în marile încercări ce sunt de așteptat, comandamentele vor lua măsuri la timp, să fie dați în judecata curților marțiale, toți acei care sub diferite pretexte se sustrag de la îndeplinirea datoriei”⁵¹, conchidea șeful Marelui Stat Major.

În aceeași perioadă curentul antisemit a luat amploare și datorită acțiunii unor grupuri de evrei din Basarabia și Bucovina de Nord împotriva autorităților statului român. Într-un raport din 7 iulie 1940, a Secției a 2-a Informații, se constata că: „Au fost împușcați cu predilecție funcționarii judecătorești, cei polițieniști, slujitorii altarului, precum și funcționarii financiari...Nu a fost cruțată nici armata și zilnic sosesc noi informații despre ofițeri, subofițeri și soldați care chiar fără a fi contrazis intențiile comuniștilor evrei de a manifesta au fost împușcați sau schingiuiți”⁵². În același raport, ofițerii de informații afirmă că: „Încercând totuși o ameliorare a situației coreligionarilor lor, fruntașii evrei intenționează să publice o declarație de desolidarizare a evreilor din Vechiul Regat de acțiunea criminală a consângenilor lor din provinciile ocupate”.

În contextul geopolitic din vara anului 1940 România, față de care – până la 26 iunie 1940 – prevederile tratatului de la Versailles erau, **de jure**, în vigoare, a intrat în „tranzacția” dintre cele două regimuri dictatoriale din Europa, nazist și comunist. În urma Consiliilor de Coroană cercurile politice din România au luat decizia – analizând situația internațională și cunoscând situația din interiorul României – de a accepta revendicările

sovietice. Factorii de decizie de la București au fost conștienți că armata română nu poate rezista prea mult în fața Armatei Roșii și au decis să păstreze ideea de stat, chiar și cu gravele amputări teritoriale din vara anului 1940 (a se vedea și reacția identică în fața revendicărilor Ungariei și Bulgariei). Din perspectiva istorică, conferită de cei 64 de ani scurși de la ultimatumurile sovietice, este greu de presupus că România a obținut beneficii politice, pe termen mediu sau lung, prin decizia adoptată. Pe termen scurt, hotărârile adoptate în iunie, ca și cele din august și 7 septembrie, au provocat o stare de nemulțumire în rândul românilor, care în majoritate ar fi preferat să lupte pentru apărarea frontierelor țării. Moralul armatei române, cu toate eforturile Marelui Stat Major, era serios afectat, decizia autorităților de la București fiind privită cu suspiciune.

Indirect, aceste decizii – cu precădere cea din iunie 1940 – au dus la amplificarea curentului antisemit, cu consecințe dintre cele mai grave în activitatea guvernamentală din toamna anului 1940 și iarna anilor 1940-1941, precum și în atitudinea armatei române care a pătruns în Basarabia în iunie 1941. Acțiunea unor grupuri de evrei, condamnată în totalitatea sa, a fost pusă pe seama întregii minorități evreiești din Basarabia, acuzată de trădarea României și pactizare cu comuniștii sovietici.

Decizia guvernului de la București, din iunie 1940, a fost un prim pas pe calea cedărilor repetate din vara și toamna anului 1940. Această atitudine a dus statul român în pragul haosului și disoluției la începutul lunii septembrie 1940. Pericolul dezintegrării statale a fost mai mare decât ne place nouă să credem, interesele Germaniei în România constituind un element extrem de important în menținerea granițelor stabilite după 30 august 1940.

Începând cu 28 iunie 1940, conform tuturor normelor dreptului internațional public, România s-a aflat de **facto** în război cu Uniunea Sovietică, stat care a atacat și a ocupat partea răsăriteană a Moldovei, recunoscută prin tratatele de pace ca aparținând României. Din această perspectivă, ceea ce s-a întâmplat la 22 iunie 1941 nu este o agresiune a statului român ci un război de eliberare. Când istoria și dreptul internațional sunt extrem de explicite și de clare în acest subiect, acțiunea armatei române până la Nistru îndeplinește toate exigențele unui război de eliberare națională. Aceleași norme ale dreptului internațional public acordă statutul de război de eliberare națională nu doar în situația când un stat este ocupat în integralitatea sa ci și în cazul când o parte a sa se află sub ocupație străină.

Ținând cont de aceste argumente, juridice și istorice, România a intrat în al doilea război mondial ca stat agresor, cum a fost considerat prin Tratatul de la Paris, semnat la 10 februarie 1947, în momentul în care primul soldat român a trecut Nistrul, după bătălia celor 33 de zile pentru eliberarea Basarabiei și Nordului Bucovinei (22 iunie-26 iulie 1941).

Jocul politic și interesele marilor puteri au condus la război și la sacrificarea statelor mici din Estul Europei. De la acest scenariu, din nefericire, n-a făcut excepție nici România. Din acest moment ascensiunea la putere a unei persoane fidele Germaniei era o chestiune de timp și nu mai depindea numai de factorii politici din interior. România se afla, ca de atâtea multe ori, în stadiul de obiect al relațiilor internaționale, regulile jocului stabilindu-se în afara granițelor naționale. Nu orientarea spre Reich, ci dorința de a evita subordonarea politică și economică a țării de către Uniunea Sovietică va sta la baza politicii României din toamna anului 1940.

NOTE:

- ¹ Grigore Gafencu, *Preliminaires de la guerre a l'Est*, Fribourg, 1944, p.270
- ² A.J.P. Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, Iași, 1999, p.11
- ³ *Ibidem*, p.17
- ⁴ *Ibidem*, p.18
- ⁵ Milan Vanku, *Mica Înțelegere și politica externă a Iugoslaviei 1920-1938*, București, 1979, p.253
- ⁶ A. Scherer, Les „Mains Libres“ a l'Est, in „*Revue d'histoire de la deuxieme guerre mondiale*“, No. 32, octombrie 1958, p.12
- ⁷ Jacques Bainville, *Les consequences politiquess de la paix*, Paris, 1940, p.164
- ⁸ J. B. Duroselle, *La France et l'Europe, du XIX-e et du XX-e siecle*, vol. II, Paris, Dalloz, p.970
- ⁹ H. Beik, L. Lefore, *Modern Europe. A history sience 1500*, New York, Henry Holt and. Comp., 1959, p.858
- ¹⁰ A.J.P. Taylor, *op.cit.*, p.150
- ¹¹ *Ibidem*, p.171
- ¹² Ioan Scurtu, *Viața politică din România 1918-1944*, București, 1982, p.223
- ¹³ Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., 1940, dosar 137, f.133
- ¹⁴ Arh. M.A.E., fond 71, U.R.S.S., dosar nr.86, 1939, f.520
- ¹⁵ *Ibidem*
- ¹⁶ J.B. Duroselle, *op.cit.*, p.250
- ¹⁷ A. Rossi, *Le Pacte germano-sovietique. L'Histoire et la Mythe*, Paris, „Preuves“, 1954, p.50
- ¹⁸ Armand Călinescu, *Însemnări politice (1916-1939)*, București, 1990, p.425
- ¹⁹ *Nazi-Soviet Relations, 1939-1941*, M.S. Stari Department, 1948, f.62
- ²⁰ P.R.O., *F.O.*, 371, 23840, f.484-485 (telegramă necodificată nr.820, de la București, 25 august, semnată Thierry)
- ²¹ D.D.F., 2 Serie, t XVIII, p.513
- ²² R.W. Weber, *Die Entstehen geschichte das Hitler-Stalin Paktes 1939*, Frankfurt am Main-Bern-Cirencestr/K, Peter Lang, 1980, p.183
- ²³ D.D.F., 2 Serie, vol. XVII, p.452
- ²⁴ Arh. M. Ap.N., fond 3832, dosar f.n., 1939, Poziția 2548, f.106
- ²⁵ Grigore Gafencu, *Politica externă a României. 1939*, p.44-45
- ²⁶ Arh. M.A.E., fond 71, România, 1939, dosar nr.7, General, f.179
- ²⁷ Great Britain, P.R.O., *F.O.*, 371, 23840, f.173
- ²⁸ I. Ciupercă, *Locarno Oriental. Semnificația unui eșec (1927-1937)*, I, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie“ A.D. Xenopol, Iași, XXIV, II/1987, p.208-209
- ²⁹ Grigore Gafencu, *Preliminaires de la guerre a l'Est*, Paris, L.U.F., Eglhoff, 1944, p.373
- ³⁰ Arh. M.A.E., fond 71/Ungaria, vol.88, tel.nr.48660, 2 august 1939, semnată Bossy, f.110 (Legăția din Budapesta către M.A.E.)
- ³¹ Idem, telegrama nr.50432 din 11 august 1939, semnată Gafencu, către Ambasada României din Istanbul
- ³² V.Fl. Dobrinescu, I. Pătroiu, *Ultimile luni de pace (martie-august 1939)*, Iași, 1992, p.15
- ³³ Arh. M.A.E., fond 71/1920-1944, U.R.S.S., vol.87, tel.nr.2039, 24 septembrie 1939, Ankara, semnată Stoica
- ³⁴ Idem, Nota asupra convorbirii avute în ziua de 24 octombrie 1939 de Gafencu cu A. Thierry

-
- ³⁵ David B. Funderburk, *Politica Marii Britanii față de România 1939-1940*, București, 1983, p.185
- ³⁶ Arh. M.A.E., fond 71/Germania, vol.77, tel.nr.60258, 26 septembrie 1939, Legațiunea din Londra, f.287
- ³⁷ Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., vol.89, tel.nr.859, 29 martie 1940, de la Sofia, semnată Filotti, f.388
- ³⁸ V.Fl. Dobrinescu, *Bătălia pentru Basarabia (1918-1940)*, Iași, 1991, p.141
- ³⁹ Grigore Gafencu, *Preliminaires...*, p.96
- ⁴⁰ *Ibidem*, p.74
- ⁴¹ Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., vol.89, tel.nr.433, 4 aprilie 1940
- ⁴² apud V.Fl. Dobrinescu, *Bătălia pentru...*, p.145
- ⁴³ Arh. M.Ap.N., fond 5417, Poziția 903, dosar 20, 1940, f.39
- ⁴⁴ Arh. M.A.E., fond 71/U.R.S.S., vol.90, f.255
- ⁴⁵ Idem, fond 71/Germania, vol.78, f.453
- ⁴⁶ Arhivele Militare Române (A.M.R.), fond M.St.M., Secția a 2-a Informații, dosar 941, f.358
- ⁴⁷ Idem, fond 555 – Divizia 2 Cavalerie, dosar 2, f.232
- ⁴⁸ *Ibidem*
- ⁴⁹ A.M.R., fond 4 – Armata a 4-a, dosar 203, f.577
- ⁵⁰ Idem, fond 4 – Armata a 4-a, dosar 71, f.688-691
- ⁵¹ *Ibidem*
- ⁵² A.M.R., fond M.St.M., Secția a 2-a Informații, dosar 941, f.558-566